

Босенко М.В.

Проблема реформування системи вищої освіти в країнах СНД Південного Кавказу в контексті Болонського процесу

*Босенко Марина Василівна, викладач кафедри англійської філології
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ, Україна*

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблеми реформування системи вищої освіти в країнах СНД Південного Кавказу в контексті Болонського процесу. Встановлено, що приєднання Вірменії й Азербайджану до Болонського процесу висуває вимоги до корінної перебудови самих систем управління сферою вищої освіти, формування й розвитку ефективних систем управління якістю вищої освіти: підвищення привабливості національних освітніх послуг у Європейському просторі вищої освіти, вирішення проблем визнання національних кваліфікацій і документів про вищу освіту на міжнародному рівні, створення національних систем забезпечення якості вищої освіти і т.і.

Ключові слова: Болонський процес, реформування системи вищої освіти, країни СНД, національні освітні системи Вірменії та Азербайджану

Болонський процес – процес зближення й гармонізації систем освіти країн Європи з метою створення єдиного європейського простору вищої освіти. 19 червня 1999 року в Болонья (Італія) на спеціальній конференції міністри освіти 29 європейських держав прийняли декларацію "Зона європейського вищої освіти", або Болонську декларацію, основними цілями якої є: розширення доступу до вищої освіти, подальше підвищення якості й привабливості європейського вищої освіти, розширення мобільності студентів і викладачів, а також забезпечення успішного працевлаштування випускників ВНЗ за рахунок того, що всі академічні ступені й інші кваліфікації повинні бути орієнтовані на ринок праці [1, с. 18].

Вивченням та аналізом системи вищої освіти у контексті Болонського процесу займаються видатні українські та зарубіжні педагоги (В. Байденко аналізує структурну реформу вищої освіти у країнах Європи [1], Ю. Давидов розглядає Болонський процес у контексті російських реалій вищої освіти [4], Г. Лукичов визначає особливості розвитку освіти в країнах-учасниках Болонського процесу [9], В. Журавський, М. Згуровський акцентують увагу на головних принципах входження України в Європейський простір вищої освіти [5; 6] і т.і.).

Більшість вчених слушно зауважують, що самоізоляція від світового освітнього простору може мати негативні наслідки для будь-якої національної освітньої системи. Зважаючи на це, потрібно поєднати зусилля щодо розвитку освіти в Україні, вивчати та використовувати досвід європейських країн, зберігаючи національні досягнення й традиції. Це дасть змогу зробити українську вищу освіту більш конкурентоспроможною [1; 5; 6; 9]. На цьому етапі потрібно вивчити досвід країн СНД в цілому і, зокрема, держав Південного Кавказу – Вірменії та Азербайджану, країн, в яких освіта останнім часом стає пріоритетним напрямком державної політики. До того ж після проведення останнього міністерського саміту країн-учасниць Болонського процесу у 2012 році у Бухаресті до Вірменії на три роки перейшли функції формування секретаріату Болонського процесу і Єреван, фактично, став столицею європейського простору вищої освіти, де й пройде наступний міністерський саміт в 2015 році.

Отже, мета нашої статті – проаналізувати проблеми реформування системи вищої освіти в країнах СНД

Південного Кавказу в контексті Болонського процесу. Для досягнення цієї мети ми використовували загальнонаукові методи аналізу, синтезу та узагальнення результатів наукових розробок сучасних вітчизняних та зарубіжних педагогів із зазначеної проблематики.

Вірменія приєдналася до Болонської системи в 2005 році. На думку низки дослідників, що займаються проблемами реформування системи вищої освіти Вірменії в контексті Болонського процесу, структурні зміни в системі освіти, передбачені Болонською угодою, впровадити нескладно, і багато вірменських ВНЗ вже це зробили або цілком можуть зробити протягом найближчих років, у той час як змістовні елементи Болонського процесу, пов'язані з якістю освіти, викликають деякі труднощі й невідповідності первісного задуму [2; 3].

У цей час система освіти є одним із ключових факторів розвитку людського потенціалу. Вірменські педагоги звертають свою увагу на таке явище, як відсутність конкурентоспроможності вірменської освіти стосовно європейської. Чимало випускників ВНЗ Вірменії, на їхню думку, не досягли належного рівня конкурентоспроможності на європейському ринку праці. Усі ці фактори змушують задуматися про реформування системи освіти, поглиблений аналіз тенденцій європейської освіти [2; 3; 11].

Приєднання вірменських ВНЗ до болонського процесу має безліч позитивних сторін: можливість Вірменії ознайомитися із системою вищої освіти в країнах Європи, використовувати його в процесі модернізації вітчизняної системи освіти; одержання вірменськими студентами конвертованого диплома й можливість працювати в будь-якій європейській країні, яка підписала Болонську угоду; забезпечення академічної мобільності студентів через уведення залікових одиниць, які можна набрати в різних навчальних закладах; підвищення якості освіти і її конкурентоспроможність у Європі; розширення можливості випускників працювати в країнах Європи. Одним з істотних і основних мінусів приєднання вірменських ВНЗ до Болонського процесу є проблема "витоку мізків". Якщо дипломи вірменських ВНЗ будуть визнаватися в країнах, які приєдналися до Болонського процесу (зокрема в країнах Західної Європи), це у свою чергу суттєво полегшить працевлаштування випускників у країнах-учасниках Болонського процесу. Тому що у Вірменії не створені сприятливі умови для працевла-

штування випускників, отже більшість із них захочуть перебраться в Європу, можливо не тільки на час, але й назавжди. Ця проблема виникла, звичайно ж, не тільки через приєднання вірменських ВНЗ до Болонського процесу. Однак ця обставина збільшує й без того далеко не ідеальну картину працевлаштування вірменських випускників на території Вірменії [11].

У цілому державна політика Республіки Вірменії в галузі освіти містить у собі наступні основні принципи:

- національна школа є опорою державної політики, головна мета якої – формування всебічно розвитої особистості, відданої своїй державі, ідеалам гуманізму й громадянськості;
- державні гарантії пріоритетного розвитку освіти як найважливішого фактора зміцнення державності;
- державне забезпечення охорони й розвитку освіти за допомогою цільового бюджетного фінансування, яке визначається відповідно до державної програми розвитку освіти;
- загальнодоступність, безперервність, наступність освіти і її відповідність рівню розвитку, особливостям і ступеня підготовки студентів – при забезпеченні обов'язкового державного мінімуму;
- інтеграція в міжнародну освітню систему;
- світський характер освіти в навчальних закладах;
- сприяння армянофільській освітній діяльності в діаспорі;
- достатня автономність навчальних закладів;
- гарантія можливості одержання громадянами освіти в державних і недержавних навчальних закладах;
- забезпечення рівноправного статусу державних і акредитованих недержавних навчальних закладів і видаваних ними документів [2, с. 24].

Підводячи підсумок, хотілося б відзначити, що ідея Болонської системи багатьма вірменськими педагогами оцінюється в цілому як досить ефективна, відзначаючи при цьому її не до кінця продуманість і пропрацьованість. Що стосується впровадження її у вірменський загальноосвітній простір, то воно переслідує як мету підвищення якості освіти, так і певні політичні цілі, адже для Вірменії Болонський процес – це один з небагатьох шансів інтегруватися в європейський простір.

У контексті Болонського процесу проблема реформування системи вищої освіти Вірменії обумовлена наступною системою протиріч:

1) На рівні концептуалізації освітньої діяльності:

а) між високою науковою й суспільною значимістю розуміння необхідності реформування сучасної освіти, у тому числі вищої, і фактичною недостатністю знань про реальні механізми модернізації освіти;

б) між реальним функціонуванням традиційної парадигми й необхідністю переходу до індивідуально-розвиваючого навчання, заснованого на гуманістичній концепції розвитку особистості.

2) На рівні особистісного й професійного розвитку студентів:

а) між зрослими потребами суспільства у фахівці, самостійній особистості, здатної до адаптації у швидко мінливих умовах, і реальною відсутністю умов підготовки у ВНЗ творчої особистості;

б) між затребуваністю на ринку виробничих послуг професіонала, що володіє здатністю реалізації професійних завдань і підготовкою фахівця з готовим набором заданих якостей і стереотипними способами розв'язку професійних завдань;

3) На рівні змісту вищої освіти:

а) між зрослими щодо якості професійної підготовки вимогами до фахівця в умовах глобалізації й інтеграції у світовий освітній простір і концептуальною, методологічною й ресурсною неготовністю до підготовки таких фахівців [3, с. 150].

Азербайджан, приєднавшись до Болонської системи в 2005 році, автоматично взяв на себе зобов'язання подальшого підвищення якості освіти, адаптації своєї освітньої системи до освітніх систем європейських країн і прийняв низку інших зобов'язань. У країні виникла необхідність кардинальних реформ у сфері вищої освіти. Для більш тісного й ефективного інтегрування в освітній процес, що охоплює країни-члени Болонської декларації, був розроблений і затверджений наказом Міністерства освіти від 16 січня 2006 року спеціальний План дій. У цей момент у системі вищої освіти Азербайджану вживають серйозні кроки в напрямку реалізації Болонських принципів. Указ Президента Азербайджанської Республіки Ільхама Алієва від 31 січня 2008 року "Про деякі заходи, пов'язані з інтеграцією Азербайджанської Республіки в Європейську вищу освіту" дав достатньо підстав для успішної реалізації Болонських принципів. Спільною робочою групою, у яку входили експерти з Європейської Комісії, Ради Європи і ЮНЕСКО, була розроблена Єдина модель (зразок) додатка до диплома про освіту. Доповнення до диплома, підготовлене за цією моделлю, полегшує академічну мобільність студентів і початок їх діяльності на ринку праці [7].

Одним з основних вимог Болонського процесу є застосування кредитної системи у вищій освіті. Вона поєднує дві основні функції, забезпечуючи можливість індивідуальної траєкторії одержання освіти. З метою підготовки нормативної бази для виконання цих вимог у республіці був підготовлений і затверджений "Зразковий регламент про організацію навчання із кредитною системою у вищих навчальних закладах". За регламентом для тих, хто навчається за кредитною системою, було визначено, що аудиторні заняття проводяться протягом 15 тижнів (один семестр), а обсяг аудиторного й позааудиторного тижневого навантаження студентів було обмежено 45 годинами [8].

Незважаючи на те, що для Азербайджану важливою метою є інтеграція освіти в Європейську систему освіти, складно сказати, коли можна буде вважати цей процес завершеним і скільки часу на це знадобиться. Найважливіша проблема – це визнання диплома. На даний момент дипломи ВНЗ Азербайджану не визнаються в Європі без окремої процедури нострифікації. Інша проблема – це застаріла система організації діяльності університетів, де залишається багато труднощів: як і раніше дуже низькі кількісні показники співвідношення числа викладачів і студентів, функціонують непотрібні факультети, не ведеться робота із встановлення міжнародних зв'язків і розвитку співробітництва із зарубіжними університетами, на практиці відсутній обмін досвідом.

"Усі ВНЗ тільки на словах говорять про активне підключення до Болонської системи, у використовуваних ними програмах з радянського періоду до сьогоднішнього дня були зроблені незначні зміни", - таке думка Голови Комісії з освіти при Президенті, Голови Адмі-

ністрації Президента Азербайджану Раміза Мехтієва. Він відзначив, що на даний момент більша частина випускників не в змозі продемонструвати з англійської мови й у сфері інформатики знання, які відповідають вимогам міжнародних тестових систем. На думку Раміза Мехтієва, усе це говорить про існування негативних явищ у сфері вищої освіти [7].

ВНЗ Азербайджанської Республіки мають великий досвід і традиції в сфері підготовки кадрів для іноземних держав. Починаючи з 70-х років ХХ століття у ВНЗ, що мають потужну матеріально-технічну базу й великий потенціал, тисячі іноземних студентів із усього світу за різними спеціальностями отримують тут освіту. Ця традиція дотепер продовжує успішно існувати. У результаті цілеспрямованої діяльності, яка охоплює сферу вищої освіти, на даний момент у ВНЗ Азербайджану отримують освіту 6173 іноземних студентів приблизно з 50 країн. Такий результат був досягнутий завдяки зміцненню матеріально-технічної бази вищих освітніх установ і підвищенню якості освіти, а найбільш важливим фактором є створене в межах країни стабільне й здорове середовище. У ВНЗ Азербайджанської Республіки іноземні студенти отримують освіту на рівні бакалавра, магістратури, аспірантури й докторантури за рахунок держави або на платній основі [10, с. 27].

В останні роки збільшилося число азербайджанських студентів, що отримують освіту у зарубіжних країнах. Протягом п'яти років щорічно приблизно 200 студентів за державної лінії за рахунок стипендіальних програм країн-партнерів відправляються за кордон. Більша частина цих студентів отримує освіту в Туреччині, Росії, Китаї, Єгипті, Чехії, Словаччині й інших країнах. На даний момент 811 студентів на різних щаблях освіти продовжують своє навчання у ВНЗ зарубіжжя. Число студентів, що навчаються за свій рахунок, перевищує цю цифру в кілька разів.

У цей момент, незважаючи на всі гострі моменти й невирішені питання, проведені реформи є серйозним кроком до інтеграції системи вищої освіти Азербайджану в Європейський освітній простір.

Таким чином, приєднання Вірменії й Азербайджану до Болонського процесу висуває вимоги до корінної перебудови самих систем управління сферою вищої освіти, формування й розвитку ефективних систем управління якістю вищої освіти. Зокрема, це стосується підвищення привабливості національних освітніх послуг у Європейському просторі вищої освіти, вирішення проблем визнання національних кваліфікацій і документів про вищу освіту на міжнародному рівні, створення національних систем забезпечення якості вищої освіти і т.і.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Байденко В.И. Болонский процесс: структурная реформа высшего образования Европы / В.И. Байденко / М-во образования Рос. Федерации, Исслед. центр проблем качества подгот. специалистов Моск. гос. ин-та стали и сплавов (технолог. ун-та), Рос. новый ун-т, Каф. систем. исслед. образования. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: ИЦПКПС, 2003. – 126 с. Baidenko V.I. Bolonskii protsess: strukturnaya reforma vysshego obrazovaniya Evropy [Bologna Process: structural reform of higher education in Europe] / V.I. Baidenko / M-vo obrazovaniya Ros. Federatsii, Issled. tsentr problem kachestva podgot. spetsialistov Mosk. gos. in-ta stali i splavov (tehnolog. un-ta), Ros. novyi un-t, Kaf. sistem. issled. obrazovaniya. – 3-e izd., ispr. i dop. – М.: ИТСПКПС, 2003. – 126 s.
2. Берберян А.С. Развитие личности в парадигме личностно-центрированного обучения в системе высшего образования в Армении / А.С. Берберян // Вектор науки Тольяттинского Государственного Университета. – № 2 (2). – 2010. – С. 23 – 29. Berberyan A.C. Razvitiye lichnosti v paradigme lichnostno-tsentririrovannogo obucheniya v sisteme vysshego obrazovaniya v Armenii [Development of personality in personally oriented learning in the system of higher education in Armenia] / A.S. Berberyan // Vektor nauki Tol'yattinskogo Gosudarstvennogo Universiteta. – № 2 (2). – 2010. – S. 23 – 29.
3. Галикян Г.Э. Проблема идентичности в образовательной системе постсоветских стран / Г.Э. Галикян / Четвертая годичная конференция РАУ 2009 // Сборник научных статей. – Ереван: Изд-во РАУ, 2010. – С. 149 – 155. Galikyan G.E. Problema identichnosti v obrazovatel'noi sisteme postsovetskikh stran [Problem of identity in educational system of post-Soviet countries] / G.E. Galikyan / Chetvertaya godichnaya konferentsiya RAU 2009 // Sbornik nauchnykh statei. – Erevan: Izd-vo RAU, 2010. – S. 149 – 155.
4. Давыдов Ю.С. Болонский процесс и российские реалии / Ю.С. Давыдов. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2004. – С. 5. Davydov Yu.S. Bolonskii protsess i rossiiskie realii [Bologna process and Russian realities] / Yu.S. Davydov. – М.: Moskovskii psikhologo-sotsial'nyi institut, 2004. – S. 5.
5. Журавський В. Інтеграція в Європу – через освіту. Чого ми чекаємо від Болонського процесу і що він вимагатиме від нас? / В. Журавський // Доповідь на Всеукраїнському науково-практичному семінарі // Аудиторія. – 2003. – Ч. 37. – 5-11 грудня. – С. 4 – 5. Zhurav'skii V. Integratsiya v Evropu – cherez osvitu. Chogo mi chekaemo vid Bolons'kogo protsesu i shcho vin vimagatime vid nas? / V. Zhurav'skii // Dopovid' na Vseukraïnskomu naukovopraktichnomu seminarì // Auditoriya. – 2003. – Ch. 37. – 5-11 grudnya. – S. 4 – 5.
6. Згуровський М. Болонський процес: шляхом європейської інтеграції / М. Згуровський [Бесіда з ректором НТУУ „КПІ” М. Згуровським] // Дзеркало тижня. – 2003. – № 40. – 18 жовтня. – С. 17. Zgurov'skii M. Bolon'skii protses: shlyakhom evropeiskoi integratsii [Bologna process: on the way of European integration] / M. Zgurov'skii [Besida z rektorom NTUU „KPI” M. Zgurov's'kim] // Dzerkalo tizhnya. – 2003. – № 40. – 18 zhovtnya. – S. 17.
7. Исмаилова Н. Высшее образование в Азербайджане / Н. Исмаилова [Э-ресурс]. – Режим доступа: <http://www.education.az/print.php?id=576>. Ismailova N. Vysshee obrazovanie v Azerbaidzhane [Higher education in Azerbaijan] / N. Ismailova [E-source]. – Access mode: <http://www.education.az/print.php?id=576>.
8. Лукичев Г. Азербайджан: система высшего образования / Г. Лукичев [Э-ресурс]. – Режим доступа: http://info.incorvuz.ru/art2_13.shtml. Lukichev G. Azerbaidzhan: sistema vysshego obrazovaniya [Azerbaijan: system of higher education] / G. Lukichev. Available at: http://info.incorvuz.ru/art2_13.shtml.
9. Лукичев Г.А. Развитие образования в государствах - участниках Болонского процесса [Текст] / Г. А. Лукичев // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 8. – С. 34 – 37. Lukichev G.A. Razvitiye obrazovaniya v gosudarstvakh - uchastnikakh Bolonskogo protsessa [Development of education in the countries-participants of Bologna process] [Tekst] / G.A. Luki-

chev // *Vysshee obrazovanie segodnya*. – 2003. – № 8. – S. 34 – 37.

10. Салахов М.Н. Высшее образование в Азербайджане: история, проблемы, перспективы / М.Н. Салахов. – Баку: [б.и.], 1990. – 237 с.

Salakhov M.N. Vysshee obrazovanie v Azerbaidzhane: istoriya, problemy, perspektivy [Higher education in Azerbaijan: history, problems, prospects] / M.N. Salakhov. – Baku: [b.i.], 1990. – 237 s.

11. Саркисян Н.А. Особенности внедрения Болонской системы в Армении / Н.А. Саркисян. – [Э-ресурс]. – Режим доступа: <http://dis.finansy.ru/info/010bolon.htm>.

Sarkisyan N.A. Osobennosti vnedreniya Bolonskoi sistemy v Armenii [Peculiarities of implementation of Bologna system in Armenia] / N.A. Sarkisyan. – [Esource]. – Acces mode: <http://dis.finansy.ru/info/010bolon.htm>.

Bosenko M.V. The Problem of Reformation of System of Higher Education of the CIS countries of the South Caucasus in Context of Bologna Process

Abstract. The article deals with the analysis of the problem of reformation of the system of higher education of the CIS countries of the South Caucasus in the context of the Bologna process. It has been established that Armenia's and Azerbaijan's joining the Bologna process put forward demands connected with a fundamental reorganization of the systems of management of the sphere of higher education, the formation and development of efficient systems of management of the quality of higher education: the increase of attractiveness of the national educational services in the European space of higher education, the solution of the problems of the acknowledgement of national qualifications and diplomas of higher education on the international level, the creation of national systems of ensuring the quality of higher education.

Keywords: *Bologna process, reformation of system of higher education, CIS countries, national educational systems of Armenia and Azerbaijan*

Босенко М.В. Проблема реформирования системы высшего образования в странах СНГ Южного Кавказа в контексте Болонского процесса

Аннотация. Статья посвящена анализу проблемы реформирования системы высшего образования в странах СНГ Южного Кавказа в контексте Болонского процесса. Установлено, что присоединение Армении и Азербайджана к Болонскому процессу предъявляет требования к коренной перестройке самих систем управления сферой высшего образования, формированию и развитию эффективных систем управления качеством высшего образования: повышение привлекательности национальных образовательных услуг в Европейском пространстве высшего образования, решение проблем признания национальных квалификаций и документов о высшем образовании на международном уровне, создание национальных систем обеспечения качества высшего образования и т.д.

Ключевые слова: *Болонский процесс, реформирование системы высшего образования, СНГ, национальные образовательные системы Армении и Азербайджана*